

SAKA-PERS MÜCADELESİ

Sakalar Asya içlerinden Avrupa içlerine kadar bozkır coğrafyası üzerinde çok geniş sahaya yayılmışlardır. Bu geniş sahada arkeolojik kazılar sonucunda ele geçirilen maddî kültür unsurları onların yayılma sahasının genişliğini belirlemede önemli rol oynamaktadır. Kurganlardan çıkarılan buluntular Sakalar'ın "Kurgan Kültürlerinin en kayda değer temsilcileri olduğunu göstermektedir. Ancak, Sakalar Ön Asya'ya da yayılmış olup, ele geçirilen arkeolojik buluntular burası için ilgi ihtiyacını karşılayacak derecede değildir. Onların adı geçen coğrafyada yayılmaları ve çeşitli topluluklarla mücadeleleri yazılı kaynaklarla aydınlatılabilmektedir.

Sakalar'ın mücadele ettiği topluluklar arasında Kimmerler, Urartular, Asuiular ve Persler'le Sakalar'ın mücadelesi, dönemin güçlü imparatorluğuna sahip olan Persler'i uzun süre uğraştırmaları bakımından önemlidir. Kaynaklarda belirtildiği üzere, Sakalar'ın Pers ülkesinin kuzey sınırlarına saldırıları bu mücadelenin başlamasına ve Pers krallarının onlara karşı sefer düzenlemelerine neden olmuştur,

Pers kaynaklarında Saka tigrakhauda, Saka tiay para daray, Saka haumavarga olmak üzere giyimleri, yaşadıkları coğrafya ve tabi oldukları hükümdarlarına göre isimlendirilen Sakalar'ın (HERRMANN 1933:158) Grek kaynaklarında geçen İskitlerle aynı olduğu kabul edilmektedir (HERODOTOS VIII: 64). Hatta, Massagetler'in de büyük Saka grubuna dahil olduğu, onların Saka tigrakhauda ile aynılığı kaynaklarda belirtilmektedir (JUNGE 1939: 70).

Pers ve Grek kaynaklarında, özellikle Ön Asya dünyasının büyük devlet kurmuş topluluklarını uğraştıran Sakalar'ın siyasî tarihlerini aydınlatacak önemli bilgiler bulunmaktadır. Sakalar başlangıçta Asya'da yaşamışlar ve Massagetlerle yaptıkları savaş sonucunda batıya doğru hareket ederek, Kimmerleri'nin yanına göçmüşlerdir (HERODOTOS IV: 11), Karadenizin kuzeyinde Kimmerler'le karşılaşan Sakalar onları yurtlarından ederek bu, bozkırlardan göç etmelerine sebep olmuşlardır. Kimmerler Kafkas geçitlerini aşmışlar (LEHMANN-HAUPT 1921: 398) ve Urartu toprak-

Yrd. Doç. Dr. İlhami DURMUŞ

Gaz'ı.Ü. Fen-Ed. Fak.TarihB. Öğr.Üyesi

rna kadar yayılarak Anadolu'yu istilaya başlamışlardır (TARHAN 1984: 110). Sakalar onları takip ederek kovalamışlardır. (TARHAN 1970: 22). Bu sırada Urartulular devletlerini kurdukları coğrafyanın konumundan dolayı, önce Kimmerler'in, hemen ondan sonra da Sakalar'ın saldırılarına maruz kalmıştır. Başlangıçta Sakalarla antlaşma yaparak, tehlikeyi savuşturan Urartulular (TAR-HAN 1984: 113) daha sonra bu saldırıların önüne geçememişlerdir. Urartu yerleşim merkezlerine saldırılar düzenleyen Sakalar onlara ait bazı merkezleri yakıp yıkmışlardır (SCHMÖKEL 1961: 6), Urartulular büyük ölçüde onların M. Ö. VII. yüzyılın sonlarında gerçekleştirdikleri saldırılara karşı koyamayarak, devletleri yaklaşık olarak M. Ö. 585 yıllarında yıkılmıştır (BELLİ 1982: 178). Urartu sahasında güneye doğru inen Sakalar, Asur sınırına kadar ulaşmışlardır. Asarhaddon zamamnda Asur devletinin kuzey ve kuzeydoğu sınırları Sakalar'ın istilasına uğramıştır. Asarhaddon Saka hükümdarı Bartatua ile anlaşarak, kızını ona vermiştir (STRECK 197 CCCLXXIV). Bu dostluk antlaşması sonucunda Asurlular büyük bir tehlikeyi atlatabilmişlerdir.

Sakalar M. Ö. VII, yüzyılın sonlarma kadar gerek Urartulular, gerekse Asurlular üzerinde etkilerini hissettirmişlerdir. M. Ö. VI. yüzyılda özellikle bu yüzyılın ikinci yarısında Sakalar'ın en çok uğraştığı kavim Persler olmuştur. Hem Pers kaynaklarında, hem de Grek kaynaklarında Saka-Pers mücadelesi hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Sakalar'ın Perslerle yaptığı mücadeleye yazılı kaynakların dışında kabartmalar ve damgalar üzerindeki Saka tasvirleri açık bir şekilde göstermektedir. Darius'un Nakş-i Rüstem'den mezar yazıtında ülkeler listesinde Saka haumavarga, Saka tigrakhauda ve Saka tiay para daray isimleri geçmektedir (JUNGE 1939: 60-61). Buradan Persler'in üç Saka grubuyla mücadele ettikleri anlaşılmaktadır.

Persler'in Sakalar'la mücadelesi Kyros (M. Ö. 555-528) zamanına kadar gitmektedir. Kral Kyros başlağıçta Amorges hükümdar adından da anlaşılacağı üzere, Saka haumavarga ile mücadele etmiştir. Büyük Kyros Saka haumavarga'yı imparatorluğa tabi kılmıştır (JUNGE 1939: 61). Kyros

imparatorluğunun sınırlarını genişletmek ve diğer Saka zümrelerini de hakimiyetine almak için kuzeydoğu tarafa yönelmiştir. Kyros yönetiminin sonlarma doğru Saka tigrakhauda ile aynılığına yukarıda işaret ettiğimiz Massagetler'in üzerine bir sefer düzenleyerek, onların bağımsızlıklarını tehlikeye düşürmüştür, Kyros başarılı savaşlar sonoda Sogdlular'ı ve Harezmliler'i hakimiyetine aldıktan sonra, Hazar denizi tarafına doğru imparatorluğunun sınırlarını genişletmek için ilerleme zorunluluğunu duymuştur (HERRMANN 1930: 2127). O, Büyük Saka birliğine dahil olan Massagetler (TARN 1968: 72) üzerine bir sefer düzenlenmiştir. Bu sırada hükümdarlarının ölümünden dolayı, Massagetler'in başında Tomris bulunuyordu, Kyros yapmış olduğu plan ve stratejisinin bir gereği olarak, bu durumdan faydalanmak için Massagetler üzerine bir sefer düzenleme ihtiyacı duymuştur (TOGAN 1937: 32), Başlangıçta Kyros Tomris'e bir elçi göndererek, onunla evlenmek istediğini bildirmiştir. Kyros'un asıl amacının eş değil, toprak talebi olduğunu sezen Tomris, bu isteği kabul etmemiştir. Sonuçta kurnazlıkla amacına erişemeyeceğini anlayan Kyros, Massagetler üzerine kuvvet kullanmaya karar vermiştir (FLE-RODOTOS 1: 205). Kyros sefer hazırlıklarını sürdürürken, Tomris bu düşünceden vazgeçmesi için Kyros'u uyararak, savaşmayı arzuluyorsa, kendilerinin de onlara karşı hazır olduklarını belirtmiştir (HERODOTOS I. 206). Tomris'in tutumu üzerine harekete geçen Kyros, İnci nehrini geçtikten sonra Massaget ülkesine doğru ilerlemiştir. Kyros'un bir hileyle Tomris'in oğlu Sporgapises'i ve çok sayıda Massaget askerini esir alması üzerine çok sinirlenen Tomris, onun Massaget ülkesini terketmesini istemiştir. Bu teklife Kyros'un aldırınması üzerine Tomris'in komutasındaki Massaget ordusuyla Kyros'un komutasındaki Pers ordusu, şiddetli bir şekilde savaşmaya başlamıştır. Bu mücadele sonucunda Pers ordusu ağır bir yenilgiye uğratılarak, kralları Kyros öldürülmüştür (HERODOTOS 1: 212-213). Mücadele Kyros ırmağı geçtikten sonra dar bir boğazda yapılmıştır. Massagetler Pers Ordusunun önünü kesmiş ve Büyük Balhan Dağlık arazisinin boğazında onları sıkıştırarak ağır bir yenilgiye uğratmışlardır (HERRMANN 1930: 2128).

Persler'in yenilgisiyle sonuçlanan bu savaş son araştırmalara göre M. . 528 yılında yapılmıştır (TOGAN 1987: 33). Bu yenilginin acısını unutmayan Persler, Kyros'un ölümünden sonra da Sakalar zerine sefer yapmaya devam etmişlerdir. Darius Pers kralı olunca, isyan eden ülkelerdeki ayaklanmaları bastırmak ve sınırlarını güven altına almak için harekete geçmiştir. Darius, Kyros'un intikamını almak için Sakalar zerine sefer düzenlemiştir. Kaynaklarda Darius'un üç bölüme ayrılmış olan Sakalar'a karşı savaş açtığı, Saka hükümdarları Sakesphares, Homarges ve Thamyris (Tomris)'in bir araya gelerek, durum değerlendirmesi yaptıkları belirtilmektedir (JUNGE 1939: 65). Buradan Kyros'un mücadele ettiği Homarges'in Saka haumavarga'nın lideri ve Thamyris'in ise Kyros'un ölümüne neden olan Saka tıgrakhauda'nın lideri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, hem Homargea'in hem de Thamyris'in Darius zamanında da var oldukları ve ortak düşmana karşı bir araya gelebildikleri sonucunu ıkartabilmekteyiz. Buradan Darius'un birden çok Saka topluluğuna karşı savaşa girdiği de anlaşılmaktadır.

Darius ilk olarak Saka tıgrakhauda üzerine sefer düzenlemiştir. Behistun kitabesinde Kral Darius şöyle demektedir:

"Saka ordusunun sınır dışı edilmesiyle, Saka ülkesine sivri başlık taşıyan Sakalar'a karşı hareket ettim. Amu Derya (gz)'ya yürüyüşle vardıktan sonra, orda ordumla nehirleri geçtim. Orada çok olan Sakaları yendim. Bir kısmını tutukladım. Esirleri zincire vurdurttum ve ldrttm. Sakunkha adlı liderlerini yakalayıp bana getirdiler. Orada başka ileri gelenlerini de tutukladım." (*Hinz 1939: 365 Harmatta 1976: 23*).

Buradan Darius'un başa geçtiği zaman Sakalar'ın Pers sınırını zorladıkları anlaşılmaktadır. Kyros'un intikamını almak ve Sakaları kesin bir yenilgiye uğratmak için Darius'un seferinin 22. satırdaki tıgram (sivri) ve hauda (başlık) ifadelerinden "sivri başlıklı Sakalar (Saka tıgrahauda)" zerine gerçekleştirildiği sonucu açık bir şekilde çıkarılabilmektedir (HNZ 1939: 366). Gerçekten Behistun kabartması zerindeki Saka lideri Sakunkha sivri başlık taşımaktadır (HNZ 1969: 98).

Buradan hem kabartma, hem de çivi yazılı metinden Darius'un seferinin Saka tıgrakhauda'ya arşı düzenlendiğini anlamaktayız. Behistun yazıtından öğrendiğiniz ve kabartma üzerindeki tasvirle de bu bilgiyi kuvvetlendirdiğimiz Darius'un Saka tıgrakhauda üzerine seferi, kendi ifadesiyle "kral olduktan beş yıl sonra" gerçekleştirilmiştir. Buradan Darius'un Saka tıgrakhauda'ya yaptığı seferde kendi askerlerine Saka askeri elbisesi giydirdiği, hıleye hareket ederek başarılı olduğu ve Saka liderlerinin geri çekildikleri hesaba katılırsa, onların ülkelerini tam esarete düşmekten kurtarabildikleri düşünülebilir (TOGAN 1987:33).

Darius'un Saka toplulukları üzerine seferi daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Darius'un Karadeniz Sakaları (İskitler)'na karşı seferi M. . 513 yılında gerçekleşmiştir. Bu sefer Sakalar'ın Kafkas yoluyla Pers ülkesine akın yapmalarına karşı bir nlem olarak genellikle onları doğudan olduğu gibi, batıdan da kuşatmak fikriyle yapılmış olabilir (TOGAN 1987: 33). Bundan başka Yunanistan'ı fethetmek isteyen Darius, onun hayati ihtiyaçlarını karşılayan lke (Karadenizin kuzeyi) ile bağlantısını kesmeyi amaçlıyordu. Yunanistan'ın özellikle kereste ve buğday gibi hayati ihtiyaçları İskit ülkesinden karşılanmaktaydı (MEMİş 1987: 28). Dolayısıyla Darius siyasi, askeri ve ekonomik sebeplerden dolayı İskit ülkesine, mezar yazıtında bildirdiğine göre "Denizin tesindeki Sakalar"ın üzerine yürümüştür (MANSEL 1971: 255).

Bu sefer için bütün hazırlıklarını tamamlayan Darius, Anadolu üzerinden hareketle, doğudan batıya doğru yoluna devam ederek, Samoslu Mandrosle tarafından inşa edilen köprüden İstanbul boğazını geçerek, Trakya ilerine doğru yönelmiştir (HERODOTOS IV: 87). Tuna nehrini geçtikten sonra Karadenizin kuzeyinde doğuya doğru ilerleyen Persler'in karşısında İskitler geri çekilmeye karar vermiştir (RCE 1958: 47). Böylece onlar bir meydan muharebesine girmeyerek geri çekilecek, yolları üzerindeki kuyuları dolduracak, emeleri tıkayacak, otları bieceklerdi (HERODOTOS VI: 120). Bu şekilde Persler'in rahat ilerleyebilmelerine engel olacak, onları oyalayıp ülkelerinden uzak bir coğrafyada yıpranmalarına sebep olacak-

lardı. Şartlar uygun olursa ani saldırılarla onlara kayıp verdireceklerdi,

Bu düşünceler doğrultusunda hareket eden İskitler, Darius'a karşı harekete geçmişler ve en iyi atlılarını onlara karşı harekete geçmişler ve en iyi atlılarını onlara karşı keşif için ileriye göndermişlerdir. Çocuklarının ve kadınlarının içlerinde yaşadığı arabalar ve bunlarla birlikte sürüler de ayrılmış, önceden yola çıkarılmıştır. Kendi ihtiyaçları kadarını yanlarında bırakmışlardır. Kuzeye doğru durmadan çekilmeyi planlamışlardır (HERODO-TOS IV. 121). Gerçekten Karadenizin kuzeyindeki bu geniş bozkırlar İskit savaş taktik ve stratejisi bakımından çok uygundu. Bu oyalama taktiği karşısında zaman kaybeden Pers ordusu yıpranmaya başlamıştır.

Darius, bozkıra çıkınca Tuna'yı geçtikten sonra Oaros (Dinyeper)'a gelmiş ve o çevrede kalmıştır. Bu sırada daha kuzeye doğru hareket ederek, izlerini kaybettiren İskitler tekrar yurtlarına geri dönmeye başlamışlardır. Batıya doğru hareket eden Persler, iskit ülkesine ulaştıklarında İskitler ile tekrar karşılaşmışlardır. İskitler ise, Persler'in önünden çekilmeye başlamışlardır. Darius doğrudan savaşa girmeyen İskit hükümdarı İdanth-yrso'sa elçi olarak bir atlı göndermiştir. Kendisine karşı koyabilecek gücü varsa, İskit hükümdarını karşısına çıkarak savaşmasını istemiştir. İskit hükümdarı ise, hiç kimseden korkmadığını, hiçbir kentleri ve dikili ağaçlarının olmasından dolayı savaşa girmediğini belirtmiştir. Ancak, Persler atalarının mezarlarını bulup onlara zarar verirlerse, o zaman savaşacaklarını elçi vasıtasıyla bildirmiştir (HERODOTOS IV: 124-127).

Persler'in işi gün geçtikçe zorlaşmaya başlamıştır. İskitler Persler'in perişanlıklarını gördükçe onları İskit ülkesinde daha uzun süre tutabilmeyi ve sıkıntıya düşürmeyi amaçlamışlardır. Darius sonra kıtlık içine düştüğünü anlamıştır. Bu sırada İskit hükümdarları Darius'a elçi vasıtasıyla "bir kuş, bir fare, bir kurbağa ve beş tane de ok" göndermişlerdir. Persler tarafından yapılan istişareler sonucunda bu armağanların anlamı şöyle yorumlanmıştır: "İranlılar, eğer kuş olup uçmazsanız, fare olup yerin altına girmezseniz ve kurbağa olup bataklığa atlamazsanız, yurdunuza dönemeyeceksiniz; oklarla vurulup öleceksiniz" (HERODOTOS IV: 131-132). Gerçekten de Persler'in gün geçtikçe durumları kötüleşiyordu. Hiçbir destek alamayan, önlerinden hareket eden İskitler tarafından su kaynakları ve otlakları tahrip edilen, ani İskit saldırıları ve çekilmeleri karşısında kayıplar veren Persler yıpranmışlardır.

İskitler'le doğrudan savaşmayan Darius, geri çekilmeye karar vermiş ve askerlerini köprüye kadar getirerek, onları Tuna nehrinden geçirmeyi başarmışlardır (RICE 1958: 48). Darius İskitler'in oyalama taktiği karşısında gün geçtikçe daha da güç durumda kalarak, geri çekilmesinin kendisi ve ordusu için daha akılcı olacağını düşünmüştür (DURMUŞ 1993: 72). Böylece, Darius İskitler'e karşı yapmış olduğu seferde herhangi bir başarı sağlayamamıştır. Şüphesiz, Darius'un bu şekilde başarısız olmasında bir bozkır topluluğu olan Karadeniz Sakaları'nın savaş taktik ve stratejilerini büyük ölçüde etkisi olmuştur. Büyük bir güç olarak Sakalar gerek Kyros, gerekse Darius zamanında Persleri yukarıda da açıklandığı üzere uzun zaman uğraştırmışlardır.

KAYNAKLAR

- BELLİ, Oktay
1982 "Urartular", *AU*, 1, 140-208.
- DURMUŞ, İlhami
1993 *İskitler (Sakalar)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını.
- HARMATTA, John
1976 "Darius Expedition Against the Saka Tigraxauda", *AAASH*, 24, 1-4,15-24.
- HERODOTOS
1973 *Heredot Tarihi* (Çev. Müntekim Ökmen), İstanbul:Remzi Kitabevi.
- HERRMANN, Albert
1930 "Massagetai", *RE*, XIV, 2, 2123-2129.
1933 "Die Saken und der Skythenzug des Dareios", *Beifhefts zur AfO*, 1,157-170.
- HİNZ Walter
1939 "Zur İrahischen Altertumskunde", *ZDM*, 93, 363-380.
1969 "Altiranische Funde und Forschungen. Berlin: Walter de Gruyter.
- JUNGE, Julius
1939 Saka-Studien. Der Ferne Nordosten im Weltbild der Antike. Leipzig: Dieterische verlagbuchhandlung.
- LEHMANN-HAUPT, C. F. von
1921 "Kimmerier", *RE*, XI, 1, 39-434.
- MANSEL, Arif Müfid
1971 *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- MEMİŞ, Ekrem
1987 *İskitler'in tarihi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayını.
- RİCE, Tamara Talbot
1958 *The Scythians*. London: Thames and Hudson.
- SCHMÖKEL, Hartmut
1961 *Kulturgeschichte des alien Orient*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- STRECK, Maximilian
1975 *Assurbanipal und die letzten Assyrischen Könige bis zum Untergange Niniveh's. I*. Leipzig: Nationales Druckhaus.
- TARHAN, Taner
1970 "Bozkir Medeniyetlerinin Kısa Kronolojisi", *TD*, 24, 17-32.
1984 "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler", *AST*, I, 109-120.
- TARN, William Woodhorpe
1968 *Alexander der Grosse*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- TOGAN, A. Zeki Velidi
1987 "Sakalar (VI)", *BTTD*, 23, 30-34.

KISALTMALAR

- AAASH*: Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae.
- AfO*: Archiv für Orientforschung.
- AST*: Araştırma Sonuçları Toplantısı.
- AU*: Anadolu Uygarlıkları.
- BTTD*: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi.
- RE*: Paulys Real Encyclopadie der Classischen Altertumswissenschaft.
- TD*: Tarih Dergisi (İ.Ü.E.F)
- ZDMG*: Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft